

MILITARS I GUERRA CIVIL: ELS CARRABINERS DE RIPOLL

JOSEP CLARA I RESPLANDIS

A la demarcació de Girona, l'any 1936, hi havia una comandància de carrabiners —la segona, segons la nomenclatura oficial derivada de la reorganització establerta per decret de 28 de setembre de 1935—, repartida en dues fraccions: la de Figueres i la de Ripoll. En aquest treball volem resseguir l'actuació dels oficials que componien la fracció de Ripoll durant la guerra civil i reportar altres dades complementàries que permetin d'aproximar-nos a la postura adoptada per aquest cos militar davant aquells esdeveniments.

La plantilla dels oficials destinats a la zona de Ripoll, és a dir, a les comarques del Ripollès i la Cerdanya, era composta pels elements que relacionem tot seguit, acompanyats del grau, el lloc i l'any de naixement corresponent:

Fernando Rodríguez Baster	comandant	Holguín (Cuba)	1893
Julio García Ramos	capità	?	1892
Domingo Carballo González	capità	Lugo	1897
Luis Romero Ojeda	tinent	Alameda de Gardón (Sa)	1889
Jenaro Esteban Lamiana	tinent	Castromín (Pontevedra)	1886
Juan García Blanch	tinent	Cartagena (Múrcia)	1903
Quirino Alonso Morais	alferes	Borau (Osca)	1889
Francisco Mata López	alferes	?	1883

Dos oficials més estaven, almenys teòricament, a les ordres del ministre d'Hisenda a Ripoll:

José Cumbre Teclé	capità	Algesires	1894
Antonio Oliver Gutiérrez	alferes	?	1884

Dos executats

El comandant Rodríguez Baster, que era de la mateixa promoció del general Franco,¹ i el tinent Esteban Lamiana van ser víctimes de les violències execrables que seguiren l'alçament militar del mes de juliol. El primer va ser empresonat al castell

1 C. ENGEL, "Los compañeros de promoción de Franco", dins *Historia y Vida*, 337 (abril 1996), ps. 105-114. Al l'autor he d'agrair-li també que m'hagi deixat compartir les dades que posseïa sobre els carrabiners de la comandància de Ripoll.

de Figueres i assassinat el 26 d'agost de 1936. A la postguerra, hom va fer responsable d'aquesta mort els membres del Comitè de carrabiners.² El segon va caure abans, en les mateixes circumstàncies, el 29 de juliol, a Alp.³

Ambdós foren, oficialment, donats de baixa per les autoritats de la República, bo i al·legant l'abandonament de destinació o el desconeixement d'on eren. La baixa del comandant va ser publicada a la *Gaceta de Madrid* el 3 de desembre de 1936, i la del tinent el 12 d'octubre de 1936.

Tres passats a l'altre bàndol

El capità Carballo González es passà als 'nacionals', i per això fou donat de baixa per la República el mes d'agost de 1936.⁴ Un cop en el camp insurrecte no va ser admès i el gener de 1937 li concediren el retir.⁵

També pogué arribar a l'altre bàndol el tinent García Blanch, que residia a Camprodon. Després d'haver-li concedit un premi en efectiu el mes de setembre de 1936,⁶ la República el donà de baixa l'octubre de 1936.⁷ García Blanch, tanmateix, va morir en combat el 5 d'octubre de 1936.⁸

El capità Cumbre, així mateix, pogué actuar al bàndol franquista. És possible que el juliol de 1936 es trobés accidentalment a Algesires, la seva població d'origen, ja que les cròniques de la guerra civil l'hi situen com a element favorable als insurrectes.⁹ La República el donà de baixa el mes de desembre de 1936.¹⁰ Els insurrectes, per la seva banda, el deixaren a la comandància d'Algesires amb el grau de comandant.

2 Arxiu Històric de Girona (=AHG), Fons Presó Provincial, expedient 2.409, corresponent a A. Regidor Romero, carrabiner de Figueres condemnat a mort. A la sentència consta: "... este Comité destituyó a los jefes y oficiales de aquella comandancia, a los cuales llevaron a Barcelona e ingresaron en el barco prisión *Uruguay*, no constando en estas actuaciones la suerte ocurrida por dichos detenidos; también fue detenido el comandante del cuerpo Don Fernando Rodríguez Baster, el cual fue ingresado en el Castillo y asesinado días después; de esta muerte se considera responsable, si no autor material, a alguno de los componentes del comité". Rodríguez Baster era el pare de Fernando Rodríguez Ventosa (Vilanova i la Geltrú, 1923), que el 1984 ocupava la capitania general de la IV regió militar.

3 No és esmentat per J. POUS i PORTA i J. M. SOLÉ i SABATÉ, *Anarquía i república a la Cerdanya (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.

4 *Gaceta de la República* (=GR), 6 d'agost de 1936.

5 *Boletín Oficial del Estado* (=BOE), 31 de gener i 10 de març de 1937.

6 GR, 22 de setembre de 1936.

7 GR, 14 d'octubre de 1936.

8 BOE, 23 de gener de 1941.

9 "Las fuerzas de Carabineros, unos mil individuos de tropa en el Campo de Gibraltar, están consideradas como muy afectas al Frente Popular, con excepciones notorias como la del comandante don José Toledo Iradiery los capitanes don Ignacio Molina Pérez y don José Cumbre Teclé" (J. ARRARÁS, *Historia de la Cruzada Española*, Madrid, Ediciones Españolas, 1942, vol III, p. 244).

10 GR, 3 de desembre de 1936.

Empresonat i retirat

El tinent Romero Ojeda va ser empresonat el 1936. Després d'haver-li atorgat un premi en efectiu,¹¹ a la primeria de desembre de 1936 la República —reconeixent que estava en situació de detingut— li donà el retir a Figueres.¹² Tanmateix, el Tribunal Popular de Barcelona, el mateix mes, el condemnà a tres anys de presó, després que el fiscal hagués proposat la pena de reclusió perpètua.¹³

Els servidors de la República

Quatre oficials romangueren fidels al règim legal. Ens referim al capità García Ramos i als alferes Alonso, Mata i Oliver.

El primer va ser ascendit a comandant l'octubre de 1936, i hom li confià la màxima responsabilitat a la comandància de Girona. En cessà el març de 1937.¹⁴

Els alferes Alonso i Mata van ser ascendits a tinent l'octubre de 1936.¹⁵ Oliver, que actuà a Tortosa i Tarragona, ho fou l'abril de 1937.¹⁶

La repressió de postguerra

Al marge dels oficials, les dades que posseïm sobre la repressió dels anys de postguerra posen en relleu que una bona part dels carrabiners de la zona en sofriren les conseqüències. No ens ha estat possible d'aplegar documentació de tots ells, però la mostra que podem reportar és prou significativa dels casos ocorreguts i dels càstigs rebuts. Oferim aquesta informació per tal de completar la visió general del cos.

Tres carrabiners van ser sentenciats a la darrera pena i executats a Girona: Josep Ballesteros González, natural de Castro Urdiales (Cantàbria) i veí de Toses (28 de juliol de 1939), Joaquim Esteller Traver, natural de Torreblanca (Castelló) i veí de Puigcerdà (15 de novembre de 1939), i Tomàs Rubio López, natural de Badajoz i veí de Ripoll (8 de juny de 1942).

La sentència referida al primer, sotmès a la justícia militar el 25 de maig de 1939, dona com a fets provats els que segueixen: *"Era de antecedentes izquierdistas; durante la dominación roja y en los primeros meses de ésta fue visto en unión de varios milicianos de la FAI cuando formando grupo con ellos, él y otro carabinero, se dirigían a Seu de Urgell con el fin de detener y asesinar al capitán de Carabineros"*

11 GR, 14 d'octubre de 1936.

12 GR, 3 de desembre de 1936.

13 *L'Autonomista*, 24 de desembre de 1936.

14 GR, 28 d'octubre i 3 de novembre de 1936, i 5 de març de 1937.

15 GR, 28 d'octubre de 1936. Ens consta que Mata va ser retirat el 1939 per les autoritats franquistes amb el grau d'alferes (BOE, 4 de gener de 1941).

16 GR, 2 de setembre de 1936 i 16 d'abril de 1937.

D. Lisardo González Turón, según manifestaciones que en el momento de salir para Seu de Urgell hicieron varios componentes del grupo, a la mañana siguiente en la citada población apareció asesinado dicho capitán. El encartado, durante el tiempo de la dominación roja, iba siempre acompañado de elementos extremistas de Puigcerdá, Seu de Urgell y pueblos comarcanos".¹⁷

La del segon li atribueix aquestes altres malifetes: *"Este procesado, el día 17 de julio de 1936, era sargento de Carabineros destinado en Puigcerdá y desde el primer momento se puso al lado de la Revolución marxista permaneciendo en su destino primero en Puigcerdá y luego en Portbou; en Puigcerdá era uno de los elementos de colaboración más asidua con el Comité de Carabineros y con el revolucionario del pueblo, de cuyo presidente, el 'Cojo de Málaga' era amigo; actuó el procesado de testigo de cargo ante el Tribunal Popular en contra del teniente que mandaba el destacamento y el encartado hacía frecuentes viajes a Francia, donde tenía libre acceso; mostró públicamente su molestia cuando se pasó a la España Nacional el capitán de la compañía de Carabineros, desvalijando seguidamente su domicilio; actuó en registros domiciliarios y colaboró en los actos vandálicos cometidos unas veces dirigiéndolos y otras estimulándolos; fue comandante jefe de las fuerzas allí destacadas de Guardia Civil, Carabineros y milicianos; instruyó a los milicianos y se le considera uno de los responsables de los desmanes ocurridos en la población, pues era quien ordenaba detenciones, registros y saqueos; daba paso como jefe militar de Portbou a los comboyes y material de guerra para el ejército marxista y en alguna ocasión afirmó que la pistola que llevaba procedía de un guardia civil asesinado; ordenó a los guardias civiles a sus órdenes que entregasen sus pistolas*".¹⁸

L'any 1940 eren a la presó de Girona aquests altres carrabiners:¹⁹

Antonio Ajenjo Robles, natural de Calvos Ramiras (Ourense) i veí de Planols

Luis Bosch Arazola, natural de Pamplona i veí de Ripoll

Justo Cámara Lanao, natural d'Arsèguel i veí de Ripoll

Ángel Cardoso Rodríguez, natural de Alamedilla (Salamanca) i veí de Puigcerdá.

Mariano Cubell Ullarte, natural de Villanueva de Gállego (Saragossa) i veí de Ripoll

Manuel Guerra Marcos, natural de Tapiolas del Campo (Zamora) i veí de Pardines

Nicolás de Lucas de Leonardo, natural de Tarragona i veí de Puigcerdá

Nicasio Martínez Azcunaga, natural d'Aya (Guipúscoa) i veí de Ribes de Freser

Josep Mingallón Gispert, natural de Lloret i veí de Ribes de Freser

¹⁷ AHG, Fons Presó Provincial, expedient 2.498.

¹⁸ AHG, Fons Presó Provincial, expedient 1.358.

¹⁹ J. CLARA; "La repressió de postguerra al Ripollès. Els empresonats del 1940", dins *Annals 1989-1990* del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, ps. 127-139, i Padró municipal de Girona de 1940.

Antoni Rabassa Campins, natural de Palma de Mallorca i veí de Queralbs
Pedro Rojas Santamaría, natural de Bárcena (Burgos) i veí de Puigcerdà
David Sanfiz Pardo, natural de Carabellido (Lugo) i veí de Puigcerdà
José Sevilla Pérez, natural d'Alhama (Múrcia) i veí de Puigcerdà
Castor Suárez Romero, natural de Deleitosa (Cáceres) i veí de Gombren
Calixto Temporal Castro, natural de Monteagudo (Conca) i veí de Pardines

Les sentències que hem pogut consultar confirmen actuacions contràries als interessos del Movimiento, però en algun cas revelen també un afany repressiu exagerat que al final calgué corregir amb una resolució absolutòria.

La d'Àngel Cardoso, presentat davant el consell de guerra el 21 d'octubre de 1939, relata com a fets provats els que segueixen: *"sin antecedentes, le sorprende el Movimiento en el pueblo de Puigcerdá, donde era ordenanza del teniente D. Luis Romero Guerra [sic, per Ojeda], quien había depositado su confianza en aquél; detenido y procesado este oficial en el mes de noviembre, compareció ante un Tribunal Popular con la principal acusación sostenida en juicio por el Ángel Cardoso de fascista, de sus manifestaciones derechistas, de que se había negado a entregar las armas y municiones del cuartel, no contestando a un Viva la República dado por un carabinero; estas acusaciones motivan que el fiscal pida pena de muerte condenando el Tribunal a la pena de tres años y un día de prisión lo exaspera al encartado, que ante la mujer de dicho teniente hace el comentario de que no merecía la pena el haber ido al consejo para ese resultado; ascendido a cabo, según Dn. Ruiz Romero por dicho servicio, presta (servicio) a los rojos; en 21 de julio de 1937 es destinado al pueblo de Maranges, donde presta servicio de persecución de contrabando y de los desertores, personas que intentan huir a Francia"*. La sentència del consell de guerra el condemnà a 15 anys de reclusió temporal.²⁰

Nicolás de Lucas de Leonardo va ser sotmès a consell de guerra el 26 de juny de 1942, i la sentència que finalment resultà absolutòria, declarà com a fets provats: *"El procesado era sargento de Carabineros con destino en Puigcerdá cuando se produjo el Alzamiento. Acusado de haber tenido parte en el asesinato del Sr. Martín, vecino de dicho pueblo, aparece comprobada su inocencia. En atención a su significación derechista fue relegado a puestos secundarios por la desconfianza que tenía en las autoridades del frente popular, así como sus jefes. No obtuvo ascensos ni recompensas, limitándose al exclusivo desempeño de sus cargos en la retaguardia, habiendo protegido a varias personas de derechas y considérase como afecto a la Causa Nacional"*.²¹

La sentència contra Pedro Rojas, presentat a consell de guerra el 25 d'abril de 1942, diu així: *"El procesado Pedro Rojas Santamaría, de buena conducta y*

20 AHG, Fons Presó Provincial, expedient 5.052.

antecedentes. En el momento de ocurrir el Alzamiento y al ser reunido con sus compañeros por el capitán de su compañía se profirieron por personas extrañas, delitos subversivos. Continuó sus funciones de carabinero prestando servicios en el Ejército rojo sin que conste la participación del encartado en ninguna clase de desmanes, viéndose obligado a observar esta conducta para subvenir a las necesidades familiares. En ocasión de estar a disposición del Juzgado Militar correspondiente huyó a Francia en el mes de julio de 1939 regresando en el mes de diciembre del mismo año y presentándose en el mismo Juzgado". Va ser condemnat a 6 mesos i un dia de presó menor per un delict de d'auxili a la rebel·lió, i a dos anys de presó militar correccional per deserció.²²

Conclusió

La guerra civil va fer trontollar tota la vida de l'Estat i cada un dels seus organismes. Els carrabiners, que tenien fama de republicans, no foren una excepció. Hi hagué partidaris d'un bàndol i de l'altre, i també lluita interna de classes, com ho prova la constitució de comitès i la persecució de determinats oficials per part dels subordinats. Des del règim franquista, el cos no fou considerat prou addicte i això degué influir en la dissolució i la fusió amb el de la Guàrdia Civil que va ser decretada el 1940.

Els membres destacats a Ripoll confirmaren parcialment, amb llur actuació, el seu republicanisme. Dels deu oficials que el 1936 componien la guarnició, quatre serviren efectivament el règim legal.²³

Després del conflicte, només un va poder continuar la carrera en l'etapa franquista: José Cumbre, que, el 1939, tornà a la nostra terra,²⁴ d'on era originària la seva esposa i on ja havia estat destinat als anys trenta. Val a dir que, durant el període 1951-52, quan era tinent coronel, fou també el primer cap de la Comandància de la Guàrdia Civil de Girona.

Pel que fa a les dades complementàries, referides als individus rasos o suboficials del cos, queda palesa la seva actuació a favor de les forces populars i antifranquistes, i per aquesta condició s'explica la repressió de què foren objecte.

21 AHG, Fons Presó Provincial, expedient 6.946.

22 AHG, Fons Presó Provincial, expedient 6.756.

23 Sobre la guerra civil al Ripollès tan sols pot esmentar-se el llibre de S. CASTILLO i O. CAMPS, *La guerra civil a Ripoll (1936-1939)*. Ripoll, Ajuntament, 1994, on no hem sabut trobar pràcticament cap referència a l'actuació dels carrabiners durant el període estudiat.

24 El BOE, 28 de juliol de 1939, publica la destinació d'Algesires (Desena Comandància) a la fracció de Figueres de la Segona Comandància.

